حاجی قادری کۆیی

مامۆستاو ڕابەری نەتەوەی کورد »و چەند تێبینییەکی ئەدەبی

کەریم شارەزا

خوێندەواری بەڕێز ، مامۆستا حسەین ڕەشوانی باسێکی ئەدەبی بە ناونیشانی «حاجی قادری کۆیی مامۆستاو ڕابەری نەتەوەی کورد» لە ژمارە «7»ی گۆڤاری (کاروان» دا بڵاوکردۆتەوە .[1] مامۆستای نووسەر لە کۆتایی باسەکەیدا ئەوەی دەرخستووە کە ئەم باسەی بە ناوی یەکێتیی مامۆستایانی کوردستان لە میهرەجانی حاجی قادری کۆییدا خوێندۆتەوە ، ئەو میهرەجانەی خۆی دەڵێ لە ڕۆژانی 1971/6/ 22 — 24دا لە شاری کۆیە کراوە !!

هەر چەندە باسەکە بەر لە 12 ساڵ نووسراوە ، وەك ئاگاداربم نووسەر لە بڵاوکردنەوەی بە دوای سەرچاوەیتر دا دەگەڕا تا پێیان دەوڵەمەنتر بکاتو ، بە پوختی پێشکێشی خوێندەوارانی بکات .

بە دەرچوونی ئەم باسە لە گۆڤاری (کاروان) دا من زۆر بە تاسەو ئارەزووییکەوە خوێندمەوە ، بەتێکڕایی وەك بابەتێکی ئەدەبیی خۆشم وەرگرتو بەلام لە دەقی شیعرەکانی حاجیو هەندێ زانیاری باسەکە چەند «تێ بینییەکی ئەدەبی» م لەلا گەلاڵە بووو ، لە ڕووی پاراستنی دەقی ڕاستی شیعرەکانەوە حەز دەکەم ئەم تێبینییانەم بە پێی هەنگاوەکانی باسەکەی نووسەر بخەمەروو :ـ

1 ـ مامۆستا ڕەشوانی لە دوا دێڕە شیعری ستایشتەکەی خودا کە حاجی بە ناوی «ئەی بێ نەزیرو هەمتا»ی داناوە ، بەم جۆرەی خوارەوەی نووسیوەو دەڵێ :ـ

مەعلوومە (بۆیە) حاجی مەدحت دەکا بەکوردی
تا کەس نەڵێ بە کوردی نەکراوە مەدحی باری[2]

دەبینین ووشەی «بۆچی» کە ئامرازی پرسیارەو لە هەموو سەرچاوە چاپ کراوەکاندا هاتووە ، لە لای مامۆستا ڕەشوانی بووە بە «بۆیە» هۆی ئەمەش بە ڕای من ئەوەیە ، نووسەر لە کاتی وەرگرتنو بەکارهێنانی ئەم دەقە ، تەماشای هیچ سەرچاوەییکی چاپکراوو چاپ نەکراوی دیوانەکەی حاجی نە کردووە ، تەنیا پشتی بە بیرو زەینی خۆی بەستووە ، کە جاران شیعرەکەی لەبەر بووەو ، لە کاتی نووسینی ئەم باسەشی نەگەڕاوەتەوە سەر ئەو سەرچاوانە تا ڕاستەو خۆ لێیان وەربگرێ .

راستی دەقی شیعرەکە لە سەرچاوەکاندا بەم جۆرە نووسراوە :ـ

مەعلوومە بۆچی حاجی مەدحت دەکا بە کوردی
تا کەس نەڵێ بە کوردی نەکراوە مەدحی باری ..[3] .

2 ـ نووسەر هەستاوە نیشانەی پرسیاری لە دوای نیوە دێرە شیعرێکی حاجی داناوە ، کە هیچ نیشانەیەکی پرسیاری تێدا نی یە ، وەك نووسیویەتی :ـ

لە ئادەم بگرە تا دەورانی ئێستا ،
یەکێ وەك حاجی لەو خاکە هەڵستا (؟) [4]

وەك سەرنج دەدەین هیچ ئامرازێکی پرسیارکردن لە شیعرەکەدا نی یە تا لە کۆتایی‌دا پرسیاری بوێ . بەلام لە جیاتی ئەمە ئەگەر نیشانەی سەرسوڕمان «التعجب» (!) لە جیاتی دابنرێ لە جێی خۆیەتی . چونکە لەو کاتەی کە بڵێ : «لە ئادەمەوە تاکو ئێستا تەنیا یەکێکی غەمخۆری وەك حاجی بۆ کورد هاتووە .» ئەم سەرهەڵدانەی حاجی رووداوێکی گرنگە ، نیشانەیێکی سەرسوڕمانی پێ‌دەوێ و بەم جۆرە بنووسرێ :

لە ئادەم بگرە تا دەورانی ئێستا ،
یەکێ وەك حاجی لەو خاکە هەڵستا !

کۆمەڵەی عەبدورەحمان سەعید :16

هەرچەندە لە دەقەکەی لای گیوی موکریانی لە کۆتایی دێرە شیعرەکە نیشانەی پرسیار دانراوە بەلام لە جێی خۆیدا نی‌یەو لە کۆمەڵەی عەبدورەحمان سەعیددا نی‌یە . بەلام وا راستە نووسەر دەورێکی سەرەکی ببینێ لە هەڵبژاردنی دەقی راستو بزانێ نیشانەی پرسیاری دەوێ یان نا ؟

3 ـ لە لاپەرە (27)ی کاروانو لە دێری (4)دا مامۆستای نووسەر دێرە شیعرێکی حاجی بەم جۆرە خستۆتە روو :ـ

قوڕی کام (جێگە) بکەم بە سەرما
ئەمە لێم (بوەتە) عیللەتی سەودا

دەبینین ووشەی (جێ) ی دەقە چاپ کراوەکانی کردووە بە (جێگە) بە مە برگەیەك لە شیعرەکە زیاد بووەو ، هەستاوە بۆ چارە سەر کردنی ئەم زیادەیە ووشەی «خۆما» ی کۆتایی نیوە دێری یەکەمی لێ فڕیداوە . لە نیوە دێری دووەمی شیعرەکەش ووشەی «بۆتە» یان «بویتە» کە کێشەکەیان تەنیا دووبرگە هەڵدەگرێ کردوویەتی بە (بوەتە) کە دەشێ بە دوو برگە یا سێ برگە بخوێنرێتەوە ، ئەمەش جۆرە هەڵبەزینەوەیەك دەدات بە مۆسیقای شیعرەکە . کەچی راستی ئەم شیعرە بەم جۆرەی خوارەوەی لە هەموو سەرچاوەکانیدا هاتووە :ـ

قوڕی کام (جێ) بکەم بەسەر خۆما ،
ئەمە لێم بۆتە عیللەتی سەودا

رۆژی کورد : 26 ، ع : 38 ، گ : 93

4 ـ لە ستوونی یەکەمی دێری پێنجەمی هەمان لاپەرە (27) ی کارواندا ، مامۆستای نووسەر بەم جۆرە دەقی دێرە شیعرێکی حاجی تۆمار کردووە :ـ

بە قسەی چاکە دەستیان دەگرم
تەرکی ناکەم هەتا دەمرم

ئەوەی شیاوی باسە هەڵبەستەکەی حاجی سەر لەبەری لە سەر کێشی (10) برگەیی دەڕوات ، کەچی لێرەدا دەبینین نیوەی یەکەمو دووەم کێشەکەیان بۆتە (8) برگەیی . لە نیوە دێری دووەمی‌دا بە ئاشکرا دیارە ووشەیێکی لێ پەڕیوەو ، بە پێی هەردوو سەرچاوەی چاپ کراوی دەستەواژەی (بە لۆمە) پەڕیوەو ، راستی دەقی شیعرەکە بەم جۆرەیە :ـ

به قسه‌یی چاكه ده‌ستیان ده‌گرم
ته‌ركی ناكه‌م (به لۆمه) تا ده‌مرم
ع : 38 ، گ : 93

به مه‌رجێ ده‌سته‌واژه‌ی (به قسه‌یی) به 3 برگه بخوێنرێته‌وه‌و ، له نیوه دێری دووه‌میش فرمانی ڕانه‌بوردووی «ده‌مرم» به دوو برگه حیساب بكرێ .

5 ـ هه‌ر له ستوونی یه‌كه‌م‌و له لاپه‌ره (27)دا ، دێره شیعری حه‌وته‌می هه‌مان هه‌ڵبه‌ست ، نووسه‌ر ووشه‌ی (ئولئی) گۆڕیوه به (به‌یتی) و به‌م جۆره‌ی خواره‌وه‌ی نووسیوه :ـ

یا وه‌كو (به‌یتی) شیرین‌و فه‌رهاد
به‌یتی حاجی له‌به‌ر كرایه به یاد

كه‌چی له سه‌رچاوه چاپ كراوه‌كانی‌دا ئه‌سڵه‌كه‌ی به‌م جۆره‌ی خواره‌وه نووسراوه :ـ

یا وه‌كوو (ئولئی) شیرین‌و فه‌رهاد
به‌یتی حاجی له‌به‌ر كرایه به یاد
ع : 37 ، گ : 92

6 ـ له كۆتایی هه‌مان ستوونی لاپه‌ره (27)دا مامۆستای نووسه‌ر له جیاتی پیتی (و) چووه ئامرازی (به) ی به‌كارهێناوه‌و له ئه‌نجامدا نیوه دێره شیعره‌كه برگه‌یێكی زیاد كردووه‌و به‌م جۆره‌ی نووسیوه .

به‌یتی من چونكه كه‌ڵكیان ده‌گرێ
له غه‌ریبی (به) بێ كه‌سی ده‌مرێ !

كه‌چی راستیی ده‌قی شیعره‌كه به‌م جۆره‌ی خواره‌وه له سه‌رچاوه چاپ كراوه‌كانی‌دا هاتووه‌و ده‌ڵێ :ـ

به‌یتی من چونكه كه‌ڵكیان ده‌گرێ
له غه‌ریبی (و) بێ كه‌سی ده‌مرێ
ع : 37 ، گ : 92

7 ـ له ستوونی دووه‌می هه‌مان لاپه‌ره‌ی (27) دا ، نووسه‌ر دێره شیعرێكی حاجی به‌م جۆره نووسیووه :ـ

قازیی نه‌سرو[6] موفتی می نازیم
تێ ده‌گه‌ن تا موده‌رریسو عالیم

وه‌ك سه‌رنج ده‌ده‌ین ، ده‌بینین ووشه‌ی (می) له‌نیوه دێری یه‌كه‌مدا زیاده ، من له‌و باوه‌ڕه‌دام نووسه‌ر له جێی خۆیدا (ی) نووسی بێ‌و له چاپ كردندا بووبێ به (می) . له نیوه دێری دووه‌میشدا (و) ی ئامرازی به‌ستنه‌وه (العطف : Conjunetion)ی به ووشه‌كه‌ی پێشه‌وه‌ی لكاندوه‌و نووسیویه‌تی (موده‌رریسو عالیم) ، كه‌چی به پێی ڕێزمانی ئاخاوتنی كوردی ئه‌م جۆره (و) ه ، ئه‌گه‌ر كه‌وته نێوانی دوو ووشه‌وه ، به ته‌نیا ده‌نوسرێ‌و به هیچ ناوێك یا ووشه‌یك نالكێ . وه‌ك : «ئازادو ئاسۆ بران .»[6] كه‌واته به پێی ڕێزمانی كوردی وا راسته بنووسرێ (موده‌ڕیس‌و عالیم) و بۆ مه‌سه‌له‌ی (ڕ) ی قه‌ڵه‌ویش به دوو (رر) له‌مێژه ده‌ستی لێ‌هه‌ڵگیراوه‌و ئێستا ده‌نووسرێ (ڕ) راستی ده‌قه‌كه‌ش به‌م جۆره‌یه :ـ

قاضیی نه‌ثرو موفتی‌ی ناظم ،
تێ ده‌گه‌ن تا موده‌ڕیس‌و عالم
ع : 13 ، گ : 104

ئه‌گه‌ر ئه‌م ده‌قه‌ش به بێ ده‌ستكاری كردن بیخه‌ینه سه‌ر ڕێنووسی نوێ‌ی كوردی ، به‌م جۆه ده‌نووسرێ :ـ

قازیی نه‌سرو موفتی‌ی نازیم
تێ ده‌گه‌ن تا موده‌ڕیس‌و عالیم

8 ـ نووسه‌ر له هه‌مان ستوونی دووه‌م‌و لاپه‌ره (27)دا دێره شیعرێكی حاجی به‌م جۆره خستوته ڕوو :ـ

په‌شمه حاجی (٠٠٠٠) وه‌كوو جاران
بێره‌وه سه‌ر حیكایه‌تی كوردان

به‌كه‌مێك وورد بوونه‌وه ، ده‌بینین نیوه دێره شیعری یه‌كه‌می (2) برگه‌ی له كورتی داوه‌و ، دیاره ووشه‌یێكی لێ په‌ڕیوه ووشه‌كه‌ش دوو برگه‌یی‌یه ، چونكه سه‌رتاپای هه‌ڵبه‌سته‌كه له سه‌ر كێشی (10) برگه‌یی ده‌ڕوات ، جا بۆ ئه‌وه‌ی بگه‌ینه راستیی ده‌قی شیعره‌كه وا ڕاسته سه‌یرێكی سه‌رچاوه چاپ كراوه‌كانی بكه‌ین كه به‌م جۆره راست‌و دروسته نواسراوه :

په‌شمه حاجی (وه‌ره) وه‌كوو جاران
بێره‌وه سه‌ر حیكایه‌تی كوردان
ع : 13 ، گ : 104

له مه‌وه بۆمان ده‌ركه‌وت كه فرمانی داخوازیی (وه‌ره) له ده‌قی لای نووسه‌ر په‌ڕیوه

9 ـ نووسه‌ر له ستوونی دووه‌می لاپه‌ره (27)دا دێره شیعرێكی حاجی به‌م جۆره هێناوه‌و پشتی به (كۆمه‌ڵه‌ی عه‌بدوره‌حمان سه‌عید) به‌ستوه‌و ده‌ڵێ :ـ

قوڕی کوێ کەم بە سەر خۆما لە (غیرەت)
خەوم نایێ لە داخی موڵك و میللەت

لە کاتێ کە سەرنج دەدەینە دەقەکەی چاپی سێیەمی دیوانەکەی حاجی دەبینین وشەی (غیرەت) نییەو (غوربەت) ە ، لە راستیشدا حاجی لە غوربەتیدا لە داخی دواکەوتنی میللەتەکەی قوڕی پێواوەو گوتوویەتی :-

قوڕی کوێ کەم بە سەر خۆما لە (غوربەت)
خەوم نایێ لە داخی موڵك و میللەت
گ : 113

بۆیە ئەم دەقەی دوایی بە پێی مەنتیق گونجاوترە لە چاو دەقەکەی پێشوو ..

10 ـ نووسەر لە هێنانەوەی ئەم دێڕە شیعرەی خوارەوەی پشتی بە دەقی چاپی سێیەمی دیوانەکەی حاجی بەستووە بە بێ ئەوەی حیسابێك بۆ زمانی ئەدەبیی حاجی شاعیری سەدەی نۆزدەهەم بکات و ئەمەش دەقەکەیەتی :-

هەموو زاناو هونەروەرو میرن
زیرەك و ژیرو ئەهلی تەدبیرن
کاروان : 28 ، گ : 100

ئەگەر سەرنجێك بدەینە دەقی ناو (کۆمەڵەی عەبدوڕەحمان سەعید)ی ساڵی 1925 ، بەر لەوەی دەستی تێ وەردرێ ، بە زمانی ئەدەبیی سەردەمی حاجی نووسراوەو ، بە رای من گەلێ لە دەقی (دیوانەکە)ی راستترە ، چونکە ئەو کات بەو جۆرە نووسراوەو ، ئێمەش دەیهێنینە سەر رێنووسی نوێ :-

هەموو عالیم و هەموو شێخ و میرن
زیرەك و ژیرو ئەهلی تەدبیرن
ع : 50

هەر خوێندەوارێکی کورد ، کەمێك ئاگاداری کاروانی رۆشنبیریی و ئەدەبی کوردی بێ ، ئەو راستییەی لە لا ئاشکرایە وشەی وەکوو (زانا) لە جیاتی (عالم) و (هونەر) و (هونەروەر) و (هونەرمەند) لە جیاتی (فن) و (فنّان) لەم نیوە سەدەیەی دواییدا سەریان هەڵداوە ، دەنا پێشتر هەر (عالم) و (فنّ) و (فنّان) بەکارهاتوون .

بۆیە نا چێتە عەقڵەوە حاجی لە سەدەی نۆزدەهەمدا وشەکانی (زانا) و (هونەروەر) ی بەکارهێنا بێ . بۆیە دەڵێم نە دەبوایە نووسەر وا بە بێ سێ و دوو لێکردن بە دەقی (دیوانەکەی حاجی) رازی بێ و ، دەبوایە بگەڕێتەوە بۆ دەقی کۆنترو راستتر ، بەر لەوەی دەستی گۆرانکاری بگاتێ .

11 ـ لە ستوونی یەکەمی لاپەرە (28) دا ، نووسەر لە دێڕە شیعرێکی حاجی وشەی (کن)ی کردووە بە (لا) ، لەو کاتەی کە گەلێکی وەکو نالی و کوردی ... ئاوەڵفرمانی شوێنیی (کن) یان لە پاڵ (لا) دا بەکار هێناوە . لە کارواندا بەم جۆرەی نووسیوە :-

دان و بەخشینیان لە لا باوە
خوێنی مەیدانیان لە (لا) ئاوە

کەچی لە هەموو سەرچاوە چاپ کراوەکانی شیعرەکەی حاجیدا ، بەم جۆرەی خوارەوە هاتووە :-

دان و بەخشینیان لە لا باوە
خوێنی مەیدانیان لە (کن) ئاوە
ع : 50 ، گ : 100

12 ـ لە ستوونی دووەمی لاپەرە (28) دا ، نووسەر دێڕە شیعرێکی حاجی بەم جۆرە نووسیوە کە لە هیچ سەرچاوەیێکیدا بەم شێوەیە نەهاتووە :-

ئایین و مەزاهیب و (رەسائیل)
وا کردیە فیرقەو (قەبائیل)

کەچی راستییەکەی لە لای (عەبدوڕحمان سەعید) و (گیوی موکریانی) دا بەم جۆرەی خوارەوە هاتووەو دەڵێ :-

ئایین و مەزاهیب و (رەسائیل)
وا کردیە فیرقەوو (قەبائیل)
ع : 54 ، گ : 94

چونکە هەڵبەستەکە هەمووی لەسەر کێشی (10) برگەییە ، بەلام لەلای نووسەر بووە بە (11) برگەیی بە زیاد کردنی (ی) ی کۆتایی شیعرەکەو کاتێك لابرێ هاوکێش دەر دەچێ .

13 ـ لە دوا دێڕی ستوونی دووەمی لاپەرە (28)ی کارواندا ، نووسەر دێڕە شیعرێکی حاجی بەم جۆرە نووسیوە ، بێ

ئەوەی پشت بە چ سەرچاوەیێك ببەستێ :ـ

بێگانە (یە) لە تەرجەمەی زمانی

ئەسراری کتێبی خەڵکی (دەزانی)

بەلام بە کەمێك ووردبوونەوە ، هەست دەکەین کێشی شیعرەکە لە چاو ئەوانی‌تر ، برگەیێکی زیادە ، کە دەگەڕێینەوە بۆ سەرچاوە چاپکراوەکانی دەبینین لە هەردووکیاندا بە جۆرێکی تر هاتووەو دەقی شیعرەکە بەم جۆرەی خوارەوەیە :ـ

بێگانە لە تەرجەمەی زمانی

ئەسراری کتێبی خەڵکی (زانی)

ع : 9 ، گ : 135

دەبینین کێشی شیعرەکە راست‌بووەوەو لەگەڵ کێشی دێڕەکانی‌تردا دەڕوات ..

14 ـ لە ستوونی یەکەمی لاپەڕە (29) دا ، نووسەر بە پێی بۆچوونی خۆی دێڕە شیعرێکی حاجی گۆڕیوەو بەم جۆرەی لێ کردووە :ـ

ئوستادی خەتن لە ئەم (سێ زمانە)

وەك دێ لە زمانی خۆی (بێگانە)

دەبینین لە نیوە دێڕی یەکەمدا (ئەم سێ زمانە) هاتووە !! لە نیوە دێڕی دووەمیشی ووشەی (بێگانە) پەیدا بووە ، بەلام نازانین چۆن هاتووە ؟ چونکە لە هیچ سەرچاوەیەکدا نەهاتووەو ، لە هەموویاندا هەر بەم جۆرەی خوارەوە هاتووە :ـ

ئوستادی خەتن لە ئەم سێیانە ،

وەك دی لە زمانی خۆی نەزانە !

ع : 9 ، گ : 135

مەبەستی حاجی ئەوەیەو دەڵێ : «کورد لە زمانەکانی عارەبی‌و فارسی‌و تورکی‌دا مامۆستایە ، کەچی لە زمانی کوردیی خۆیدا نەزانە !»

15 ـ لە دێڕی پێنجەمی ستوونی یەکەمی هەمان لاپەڕەی (29) دا ، نووسەر دێڕە شیعرێکی حاجی بەم جۆرە نووسیوە :ـ

میللەتی بی کتێب‌و نووسین

غەیری کوردان نییە لە رووی زەمین

بە کەمێك ووردبوونەوە بۆمان دەردەکەوێ کە ووشەیێکی یەك برگەیی لە نیوە دێڕی یەکەمی پەڕیوەو ، کە دەگەڕێینەوە سەر دەقی سەرچاوەکانی دەبینین بەم جۆرە راست‌و تەواوە نووسراوە :ـ

میللەتی بێ کتێب‌و (بێ) نووسین

غەیری کوردان نییە لە رووی زەمین

ع : 9 ، گ : 135

لەوانەشە پەڕینی ئەم ووشەیەی (بێ) لە هەڵەی چاپەوە رووی دابێ‌و لەجێی خۆیدا نووسەر بە ڕاستی نووسی بێ .

16 ـ لە لاپەڕە (29)دا نووسەر دێڕە شیعرێکی حاجی هێناوەتەوەو ، تا رادەیەك پشتی بە چاپی سێیەمی دیوانەکەی بەستووە کە دەڵێ :ـ

کتێب‌و دەفتەرو تاریخ‌و کاغەز

گەر بە کوردی بنووسرایە زەمانی

ئەگەر نیوە دێڕی یەکەم لە سەرچاوەکاندا چ جیاوازییێکی وای تێدا نەبێ ، ئەوا نیوەی دووەمی جیاوازییێکی زۆر سەرەکی تێدایەو ، لەلای مامۆستای نووسەر بەم جۆرە نووسراوە :ـ

(گەر) بە کوردی بنووسرایە زەمانی

دەبینین لە چاپی سێیەمی دیوانەکەی حاجی بەم جۆرە هاتووە :ـ

بە کوردی (گەر) بنووسرایە زەمانی

گ : 71

بەلام بە لای منەوە ئەو دەقەی (رۆژی کورد) لە هەمووی راستترە کە دەڵێ :ـ

کتێب‌و دفترو تاریخ‌و کاغذ

بە کردی گر بنواسرایە زبانی [7] .

ئەگەر ئەم دێڕە شیعرە بە رێنووسی ئەمڕۆی زمانی کوردی بنووسین دەبینین بەم جۆرە راست‌و دروستە دەردەچی‌و جێگەی پشت پێ بەستنە :ـ

کتێب‌و دەفتەرو تەئریخ‌و کاغەز

بە کوردی گەر بنووسرایە زبانی

هەرچەندە ووشەی (زمان)ی ئاخاوتن لە ووشەی (زبان) کوردی ترە ، بەلام بە رای من حاجی بەپێی زمانی ئەدەبیی سەدەی نۆزدەهەم (زبان)ی بەکارهێناوە ،

بۆیە لە (رۆژی کورد) یش هەر بە (زبان) هاتووە .

17 ـ لە لاپەڕە (29)دا ، نووسەر دێڕە شیعریکی حاجی بـەم جۆرەی خوارەوەی خستۆتە ڕوو :ـ

بولغارو سێرب و یونان ، هەم ئەردنی قەرەتاخ
هەر پێنجان بە ئەژمار نابن بە قەددی بابان

ئەوەی راستی بێ ووشەی (بولغار) هەڵەیەو (بولغار : بولگار) راستەو (سێرب) نی یەو (صرب : سیرب) ە کە وولاتێکە ئێستا بەشێکە لە یوگۆسلاڤیاو (ئەردنی) نی یەو (ئەرمەنی) یە ، چونکە لە سەردەمی حاجیدا مەسەلەی (ئەرمەنستان) لە ئارادا بوو ، ناوی ئەردن هەر نەبووە تا شەری یەکەمی جیهان و پەیمانی (سـایکس ـ بیکۆ) . بۆیە بە قەناعەتی من دەقە راستەکەی بەم جۆرەیە :ـ

بولغارو صیرب و یونان ، هەم ئەرمەنی و قەرەتاغ
هەرپێنجیان بە تعداد نابن بە قەددی بابان

ع : 54

18 ـ لە لاپەرە (31)ی کاروانـدا ، نووسـەر دێڕە شیعـریکی حاجی بەم جۆرە نووسیووەو ، وا دیارە تەنیا پشتی بە چاپی سێیەمی دیوانەکەی حاجی بەستووەو دەڵێ :ـ

لە دەوری کوللی باغی شاری کۆیە ،
دوو سەد (مەن) داری زەیتوون بە جۆیە

گ : 132

بە کەمێك ووردبوونەوەو گەڕانەوە بۆ سەرچاوەی کۆنتر بۆمان دەردەکەوێ ، ووشەی (مـەن : باتمـان) کە بـۆ کێشان بە کاردێ هەڵەیەو راستی یەکەی (بن)(*) ە ، کە بۆ بنـەدار ، یـان بنـەدرەخت بـەکـاردێ . قـەتیش لە کوردستاندا تا ئەمرۆش باو نەبوە داری سووتاندنیش بە (مەن و هۆقە) بفرۆشری بەلکوو هەر بە بار فرۆشاوە . بۆیە وا ڕاستە پشت بە سەرچاوەکەی (عەبدورەحمان سەعید) ببەستین کە دەڵێ :ـ

لە دوری کولی باغی شاری کویە
دوو صد بن دار زیتوونی بە جویە .

ع : 26

کە ئەم دەقەش دێنینە سەر رێنووسی نوێی کوردی بەم جۆرەی لێدێ :ـ

لە دەووری کوللی باخی شاری کۆیە ،
دوو سەد بن داری زەیتوون بە جۆیە

19 ـ دیسانەوە لە ستوونی یەکەمی لاپەڕە (31)ی کارواندا ، نـووسـەر نمـوونـەیێکی دیکـەی لە شیعـری حـاجی هێناوەتەوەو دەڵێ :ـ

لە ئێوە کامتان بوو یەك دوو (جاریك)
بکاتە کیسەیەك یاخود خەراریك

ئەوەی شیاوی باسە ، لە هەموو سەرچاوەیێکی ئـەم شیعرە لە جیاتی «جاریك» ووشەی «بارێك» هاتـووەو ، مەبەستی حاجیش ئەوەیە بلێ : «هەر کەسێکی بیەوێ رۆنی زەیتوون دەربێنێ ، با یەك دوو (بار) ی لێ بکاتە ناو کیسەیەك یان خەرارێك و لە ناو (کۆڵ)(*) ی دابنێ و چەند پێلەقـەیێکی لێ بـدات تـا رۆنی زەیتـوونی لێ بێتـە خـوارەوە . مـەبـەستی چـۆنیـەتی دەرهێنـانی رۆنی زەیتـوونەو ، راستیی دەقی شیعـرەکەی حـاجی بـەم جورەیە :ـ

لە ئێوە کامتان بوو یەك دوو بارێك
بکاتە کیسەیەك یاخود خەرارێك

ع : 26 ، گ : 133

20 ـ لە ستوونی دووەمی لاپەڕە (31) ی کارواندا ، نووسەر نمـوونەیێکی دیکـەی لە شیعری حـاجی بەم جـۆرەی خوارەوە نووسیوە :ـ

لە بەینی میللەتی خۆتان بە یاری
بکەن تەجسیمی شاخ و دارو باری

کە تەماشای سەرچاوەکانی ئەم دەقە دەکەین دەبینین ووشەی (تەجسیمی) هەڵەیەو مانایێکی گونجاوی لەناو شیعرەکەدا نی یە ، بەلکوو لە هەموو سەرچـاوەکانـدا ووشەی (تەقسیم) هاتووەو بەم جۆرەی خوارەوەیە :ـ

لە بەینی میللەتی خۆتان بە یاری
بکەن (تەقسیمی) شاخ و دارو باری

ع : 27 ، گ : 113

جگە لەم تێبینی یە سەرەکییانەم ، هەنـدێ سەرنـج و وورده تێ بینی دیکەم لە بارەی چەند ناتەواوی و دالەنگـانی شیعرەکانی حاجی و نووسینەکەی مامۆستا هەیە ، بەلام لەبەر ئەو ئیحتیمالەی کە دەشێ هەندێکیان بکەونە ناو بازنەی هەڵەی چاپەوە بۆیە لێیان بێ دەنگ بووم .

ئەو کاتەی کە نووسەریش باسەکەی کردووە بە نۆ بابەت ئەوایە بە ووردی لەسەر خاسیەت و هەڵو مەرجەکانی هەر یەک لەو بابەتانەی بنووسیبایە ، ئینجا دەستی کردبایە نموونە هێنانەوە .

لە راستیشدا لە زۆربەی بابەتەکانی نموونەکانی پترن لە لێکۆڵینەوەکەی لەو کاتەی کە لە بەرنامەی لێکۆڵینەوەی ئەدەبی ، دەبێ لێدوان و خاسیەت دەربڕین و شیکردنەوەی جەوهەری بابەتەکە گەلێ پتر بن لە نموونەکانی .

دوا تێ بینیشم بەرامبەر باسەکەی نووسەر ئەوەیە ، میهرەجانەکەی حاجی قادری کۆیی لە ئێوارەی رۆژەکانی 24 و 1971/6/25 دا لە شاری کۆیە کراوە [10] ، واتا : دوو ئێوارەی خایاندووە . نەک وەکوو مامۆستا رەشوانی دەڵێ : لە رۆژانی 22 — 1971/6/24 ئەو میهرەجانە بەردەوام بووە ، ئەو ئێوارەی کە ئەو دەڵێ : کۆتایی هاتووە ، ئەو ئێوارەیە لە نوێ دەستی پێ کردووە .

خوێندەواری بەرێز ، ئەمە بوو چەند سەرنج و تێبینییەکم بەرامبەر بە باسە ئەدەبییەکەی مامۆستا رەشوانی و ، ئاگادارەشم بە هیچ جۆرێك لە نرخی باسەکەی کەم ناکاتەوەو دای نالەنگێنێ و مەبەستیشم لەم نووسینەمدا تەنیا پاراستنی دەقی شیعرەکانی حاجییەو ، دەبا چیتر دەقی جیاوازو شێواوی شیعرەکانی ئەم شاعیرە نەتەوەییە گەورەمان نەکەوێتە بەردەست رەخنەگرو لێکۆڵەرەوەی ئەدەبی کوردی بە ناتەواوی ، لەگەڵ ئەو پەری رێزمدا بۆ نووسەرو خوێندەواران .

پەراوێزو سەرچاوەکان :

1 ـ حسەین رەشوانی ـ گۆڤاری کاروان ـ ژمارە (7) . ل 24 — 31 ، ساڵی 1983

2 ـ هەمان سەرچاوە ، ل : 26

3 ـ بروانە ـ عەبدورەحمان سەعید ـ کومەڵە شیعری حاجی قادری کۆیی بەغدا 1925 ، ل 7 ـ گیوی موکریانی ـ دیوانی حاجی قادری کۆیی ـ هەولێر 1969 ، چ 3 ، ل : 74 .

4 ـ حسەین رەشوانی ـ گۆڤاری کاروان ژمارە (7) ساڵی 1983 . ل 26

5 ـ نەسر : نثر ، پەخشان .

6 ـ رێزمانی ئاخاوتنی کوردی ـ کۆڕی زانیاری کورد ـ بەغدا 1976 . ل 336

7 ـ رۆژی کورد ـ بلاوکردنەوەو پیشەکی و لەسەر نووسینی جەمال خەزنەدار بەغدا 1981 ژمارە (2) 26ی تەمووزی 1913 . ل : 28

8 ـ بن ، بنك . بۆ بنەدارو بنە درەخت بەکاردێ . بروانە گۆڤاری رۆشنبیری نوێ کەریم شارەزا . بەغدا 1978 . ژمارە (70)

9 ـ کۆل : کارگەیێکی بچووکە بۆ گوشین و دەرهێنانی دۆشاوو سرکەو رۆنی زەیتوون

10 ـ گۆڤاری هەولێری ژمارە (2) ساڵی (2) 1971 . ل 44 .

پێزانێ ئالیخانی

● دهوک ●

پەیڤەك : ـ

ئەگەر بەرێ خو بدەینە بەرپەرێن تورێ کوردێن ئەرمەنستانا سوڤیەت دێ بومە دیار بیت تورێ وان یێ لسەر شەنگستێن تورێ فولکلورێ کوردی هاتی یە دانان ، ژ چیرۆك و داستانا بەرە ـ بەرە هەتا شیاین پلا روشەنبیری و هونەری یا کوردی نوی ساخ کەن دناڤ ئەرمەنستان سوڤیەتدا .

بێ گومان کوردێن سوڤیەت پێش شورەشا ئوکتوبەرێدا گەلەك دەهەژارو بێ بها بون ، بەلێ پشتی شورەش ب سەرکەفتی کوردێن قەفقاس هەولدا مینا هەمی نەتەوێن دی کەلەپوری مللەتی پێش بێخن . هەلبەت لسالا (1920)[1] ێ یێکەمین ژمارە ژرۆژناما (ریاتازە) دەرێخست ، (1925) ێ «55»[2] پێنجی وپێنج خاندنگهـ ل هەرێما قەفقاس و ئازربیجان ڤەکرن ، پشتی ڤێ سالێ کونگرەك گرێدا «76» هەفتێ وشەش کەس پشکدار بون بابەتێ سەرەکێ نەهێلانا نەخوێندنێ بو ، ل «8 — 14» ێ تیرمەها سالا (1934) ێ کونگرەکا بەرفرەهتر گرێدا «90» نوت کەس پشکداربون . زوربەی مللەت و دراوسێن سوڤیەت پشکداری کر ، بازێرێ یەریڤانێ .

(یێکەمین بەرهەمی کوردێن سوڤیەت کەشکولەك بو ل سالا (1932) ێ ژبن چاپێ دەرکەت)[3] . هەر ژنیڤا یەکێ یاچاخێ بیستێ هەتا نهو گەلەك تورەڤان ـ بویژ ـ سەرێ خوێ ل پەیڤا کوردی راکری ، پێنفیسێ خوێ تیژکری ژوان تورەڤانا : عەرەبێ شەمو ، قاچاخێ مراد ، وەزیرێ نادر ، د . حاجیێ جندی ، ئەمینێ عەبدال ، ئوردیخانێ جەلیل ، جەلیلا جەلیل ، کوردوییڤ ، سیامەندوڤ ... هـ . د . بەلێ ستێرا ژهەمیا گەشتر د ئاسمانێ هونەرو تورێ کوردیدا ماموستایێ مەزن عەرەبێ شەمویە .

عەرەبێ شەمو : ـ

عەرەبێ شەمو ب بەرهەمترین و بناڤ و دەنگ ترین نفیسەڤانێ کوردێ سوڤیێتە ، هەروەسا یێکەمین پسپورو دانەرێ رومانا ـ چیروکا درێژا ـ کوردی یە ل گشت قولاچێن کوردستانا مەزن .